

SV. MARJETA V ŠAŠLJEVIH SVETNIKIH IN SVETNICAH V SLOVENSКИH PREGOVORIH IN VREMENSKIH PRISLOVICAH (1937–1939)

IRENA STRAMLJIČ BREZNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
irena.stramljic@um.si

V prispevku s hagiografske perspektive obravnavamo paremije, ki jih je Ivan Šašel v zbirki *Svetniki in svetnice v slovenskih pregovorih in vremenskih prislovcih* zbral za sv. Marjeto Antiohijsko, ki goduje 20. julija. Pregovorne strukture tipološko sodijo med kmetijska in vremenska predvidevanja ter stavčne primere. Kot stalne zveze so v jezikovno obliko pretvorjeni znaki kulture, zato z odkrivanjem bogatega prepleta legende in ljudske domišljije o življenju sv. Marjete ter iz dveh kratkih poučnih in razlagalnih pripovedk s kulturološkim pristopom ugotavljamo, kakšna so njihova ozadja nastanka in s tem odnos skupnosti do svetnice.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.9.2023.15](https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2023.15)

ISBN
978-961-286-778-2

Ključne besede:

hagiografija,
paremije,
kmetijska napotila,
svetniki in svetnice,
Ivan Šašel,
sv. Marjeta

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.9.2023.15](https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2023.15)

ISBN
978-961-286-778-2

Keywords:

hagiography,
proverbs and sayings,
agricultural guidelines,
men and women saints,
Ivan Šašelj,
Saint Margaret

ST. MARGARET (SV. MARJETA) IN IVAN ŠAŠELJ'S MEN AND WOMEN SAINTS IN SLOVENE PROVERBS AND WEATHER SAYINGS (1937—1939)

IRENA STRAMLJIČ BREZNIK

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
irena.stramljic@um.si

The article examines proverbs and sayings from a hagiographic perspective concerning proverbs and sayings Ivan Šašelj collected for his collection *Men and Women Saints in Slovene Proverbs and Weather Sayings*. The study focuses on proverbs and sayings that mention Saint Margaret of Antioch, whose name day is on July 20. Typologically, these proverbs belong to agricultural and weather predictions and sayings. Proverbs contain cultural signs transformed into linguistic forms. By considering a rich amalgam of legends and popular imagination about the life of Saint Margaret, as well as two short didactic and interpretative stories we use a cultural approach to explore the roots of these proverbs and sayings and the attitudes about Saint Margaret that are conveyed through them.

University of Maribor Press

1 Uvod

Ivan Šašelj (1859–1944) velja za vsestranskega nabiralca pregovorov in rekov, še posebej iz Bele krajine. Dodajal jim je ljudske pesmi, pripovedke in opise šeg ter jih objavil v delu *Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada* (1906, 1909). Vse, kar je do 1934 zbral na terenu in našel v literaturi, je združil s Kocbekovo zbirko pregovorov, jo dopolnil z zbirkami drugih zapisovalcev in izdal svojo najobsežnejšo zbirko *Slovenski pregovori, reki in prilike* (1934). Sicer pa je bilo zanj značilno, da je zbrane pregovore zbiral in objavljajl v različnih časopisih predvsem po sestavinskih oz. tematskih značilnostih (npr. pregovori o živalih, ženskah, vremenu, rastlinstvu, svetnikih in svetnicah ...).¹

Uporabljen gradivni vir *Svetniki in svetnice v slovenskih pregovorih in vremenskih prislavicah* je izšel v *Etnologu* (1937–39: 75–95). Urejenost enot sledi časovnemu zaporedju od januarja do decembra, znotraj vsakega meseca pa so izbrani določeni datumi, posvečeni svetnikom in svetnicam, ter zanje zbrana različna napotila. Njegovo terminološko razlikovanje med pregovorom in vremensko prislavico je uveljavljeno tudi v današnji slovenski paremiološki stroki.²

Pregovori so strukturno daljše povedi s kompleksnejšo metaforiko in posredujejo svetovnonazorska načela ali splošne resnice, medtem ko so napotila tiste pregovorne strukture, katerih funkcija je dati uporabniku nasvet ali napotek, kako naj ravna.

Glede na naslovno tematiko so v ospredju kmetijska napotila, ki usmerjajo kmeta, kako naj se ravna in dela, da bo pridelek dober, lahko napovedujejo letino ali pa iz vremena na določen dan oz. iz obnašanja živali predvidevajo prihodnje vremenske razmere. Zato se kmetijska napotila notranje členijo na t. i. kmetijska in vremenska predvidevanja.

Pogosto gre za preplet obeh skupin, vendar je pri kmetijskih predvidevanjih poudarek na soodvisnosti kmetovanja od narave, zato je pozornost usmerjena na določene kazalnike, s pomočjo katerih je mogoče predvideti potek pridelovalnega cikla.

¹ Dostop 8. 7. 2022 na <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi641102/>.

² Bogato terminološko tradicijo za nemški izraz *Sprichwort* prinaša že Pleteršnik: (1) *pregovor*, (2) *prigovor*, (3) *prislóvica*, (4) *prípoved*, (5) *pravóe* in (6) *pravca* (Ulčnik 2015: 105). Oris terminološke rabe pri posameznih avtorjih pa prinaša še dva neujeljavljena izraza, in sicer *rečilo* in *pametnica* (Stanonik 2014: 31–32).

Vremenska predvidevanja so namenjena napovedovanju vremena, ki temelji na opazovanju vremenskih in naravnih pojavov skozi več rodov (Babič 2015: 58–70).

2 Hagiografija in martirologija

Osrednji poudarek prispevka je na hagiografiji, zato mu je paremiološki vidik podrejen.

Hagiografije ali življenja svetnikov so krajši ali daljši življenjepisi oseb, ki jih je Cerkev uradno razglasila za blažene ali svete (Smolik 2001: 364–365). Predstavlja najzgodnejšo obliko krščanske književnosti in najbolj razširjeno srednjeveško književno vrsto. V času rimskega imperija in preganjanja kristjanov so nastali zapisi o zaslišanih in sodnih postopkih proti kristjanom, imenovani Acta Martyrum, ki so jih kristjani uporabili za dokazovanje mučeništva svetnikov.³

Najstarejši tovrstni krajši zapisi so v martirologijih, ki so jih od 6. st. sestavljali menihi za bogoslužne namene. Martirologij⁴ je katalog ali seznam mučencev in drugih svetnikov ter blaženih, urejen v koledarskem vrstnem redu njihovih godov. Za dan spomina je izbran ali dan smrti, pokopa ali škofovskega posvečenja (Smolik 2001: 364–365).

V seznam so uvrščeni tako domači svetniki kot tisti, ki jih častijo drugod. Za vsakega je navedeno vsaj ime in kraj, kjer se je rodil in kjer ga častijo ta dan. V prvih stoletjih, ko so bili kristjani preganjani, so se verniki zbirali ob grobovih mučencev, ki so jih častili kot svetnike zaradi njihovega junaškega pričevanja za Kristusa, in se jim priporočali. Vse do 11. stoletja je bilo razglaševanje svetnikov v pristojnosti krajevnega škofa oz. pokrajinske sinode. Nato pa se je uveljavilo načelo, da ima samo papež kot vrhovni pastir Cerkve pravico odrediti javno čiščenje svetnikov, bodisi za krajevno bodisi za celotno Cerkev. Postopek se je končal v Rimu. Prvi, ki je čast

³ Vir: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostop 1. 5. 2022 na <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=24073>.

⁴ Martirologij (lat. martirologium 'mučnikoslovje') je uradni popis mučencev, svetnikov in blaženih z opisom mesta, časa in vrste njihovega mučeništva oz. smrti. Prvi uradni martirologij je sestavil sv. Hieronim v 4. stoletju, a posamezna mesta so uporabljala svoje martirologije, ki jih je kasneje poenotil z rimskim in izdal v tiskani obliki Baronius 1586. leta (Badurina 1979: 398).

oltarja dosegel po rednem postopku, je bil sv. Urh (+ 973), škof v Augsburgu, ki goduje 4. julija.⁵

3 Metodologija

Uporabili smo temeljni gradivni vir Ivana Šaslja, v katerem je z dodatkom vključenih okrog 450 pregovornih struktur, ki so povezane s 77 svetniki oz. svetniškimi pari,⁶ 15 svetnicami, 2 bibličnima osebama (*Noe, Abel*) in 7 prazniki (*svečnica, Marijino oznanjenje, obiskovanje Marije Device, porjunktula, Marijino vnebovzetje, Marijino rojstvo, Mati božja 7 žalosti*).⁷ Zastopanost svetnikov oz. svetniških parov je skoraj 85-odstotna in le 15 odstotkov je svetnic.

Odločili smo se, da podrobneje raziščemo paremiološke enote za sv. Marjeto, ki ima med svetnicami v zbirki največ pripisanih enot, in sicer 9, kar je sicer skoraj trikrat manj v razmerju s sv. Martinom, najbolj priljubljenim slovenskim svetnikom, ki jih ima 24.

Izhajali smo iz njenega svetniškega življenja (Rogač 1906, Torkar 1908, Smolik 1999–2001) in spletno dostopne baze Svetniki.org⁸ z namenom, da bi odkrili čim več povezav z zbranimi paremijami (Meterc 2017: 28),⁹ ki sodijo med temeljno gradivo za kulturološki pristop pri etnolingvistični (z diahrono analizo odkriva pojavljanje kulturnih plasti pri nastajanju frazemov) in lingvokulturološki interpretaciji (proučuje sposobnost jezikovnih sredstev, odslikavati sočasno kulturno samozavedanje neke (jezikovne) skupnosti, njeno mentaliteto, vrednote itd.), saj so v jezikovno obliko pretvorjeni znaki kulture (Kržišnik 2008: 33). Paremije smo nato

⁵ Postopek velja še danes. Poteka po več stopnjah. Najprej škofijski postopek, v katerem je treba dokazati, da je kandidat, ki mu gre naziv 'božji služabnik', izvrševal herojske kreposti – živel evangelij na očitno popolnejši način kot drugi kristjani; pri mučencih pa je treba dokazati samo njihovo resnično mučeništvo (da so pretrpeli smrt brez lastnega izzivanja, bili mučeni iz sovraštva do vere in da so vztrajali do konca). Za razglasitev božjega služabnika za blaženega so potrebni čudeži, ki so se zgodili po njegovi smrti. Običajno gre za čudežne ozdravitve, ki so strogo preiskane. Ko pristojni rimski uradi vse zbrano gradivo natančno preiščejo, papež podpiše odlok o razglasitvi kandidata za blaženega (beatifikacijo). Če se potem zgodi na priprošnje blaženega nov čudež, je mogoče preiti na razglasitev za svetnika ali kanonizacijo. Slovenci imamo na svojem svetniškem koledarju samo štiri blažene: škofa Slomška, mučenca Lojzeta Grozdeta ter drinski mučenki sv. Kristino Bojanc in sv. Antonijo Fabjan. Te smo uvrstili v svoji martirologiji. Dostop 1. 5. 2022 na <https://revija.ognjisce.si/pisma/2498-cudni-svetniki-in-njihovi-premiki-ter-stevilni-novi-blazeni>.

⁶ Svetniški pari, ki godujejo na isti dan, npr. sv. Fabijan in sv. Sebastjan (20. januar), so šteti kot ena enota.

⁷ Poimenovanja in zapisi sledijo viru.

⁸ Svetniki.org vsebuje 3090 življenjepisov svetnikov in svetnic. Dostop 1. 5. 2022 na <https://svetniki.org/>.

⁹ Termin paremija je uporabljen kot nadpomenka za pregovore (paremije v obliki zaključnih povedi) in reke oz. frazeme (paremije v obliki nezaključnih povedi).

tipologizirali glede na formalno-vsebinske značilnosti in izpostavili njihove leksikološke posebnosti ter izstopajoče stilne značilnosti.

4 Kmetijska napolila Šašljeve zbirke za sv. Marjeto 20. julija

Pri raziskovanju posameznih svetnic ali svetnikov je zelo pomembno, da upoštevamo troje. Istoimenskih svetnic je lahko več, vendar se razlikujejo po datumski umestitvi v svetniški koledar in v stalnem pridevku. Ta je navadno krajevno motiviran, dodatni pristavek pa navadno pojasni status. Druga značilnost je, da se svetniki v koledarju lahko tudi selijo, in tretja, da na isti datum lahko goduje več svetnikov. Pa pogledjmo, kaj to pomeni v konkretnem primeru sv. Marjete.

Prva značilnost nam pojasni, zakaj v drugi izdaji *Življenje svetnikov in svetnic I* (Rogač 1906) in *Življenje svetnikov in svetnic II* (Torkar 1908) najdemo štiri svete Marjete: 22. februarja sv. Marjeto Kortonsko, spokornico; 10. junija sv. Marjeto, kraljico; **13. julija sv. Marjeto, devico in mučenico**, in 17. oktobra blaženo Marjeto Marijo Alakok, redovnico.

Novější podatki¹⁰ nam za poizvedbo sv. Marjeta ponudijo poleg naštetih še več imen, in sicer: 12. januarja sv. Margareto (Marjeto) Bourgeoys, redovnico; 18. januarja sv. Marjeto Ogrsko, devico in kraljično; 22. februarja sv. Marjeto Marijo Kortonsko, spokornico; 25. marca sv. Marjeto Clitherow, mučenko; 22. maja sv. Marjeto Kasijsko, vdovo in redovnico; 27. junija sv. Marjeto Bays, devico, šiviljo in tretjerednico; **20. julija sv. Marjeto Antiohijsko, mučenko**; 16. oktobra sv. Marjeto Marijo Alacoque, redovnico; 16. novembra sv. Marjeto Škotsko, kraljico; 23. decembra sv. Marjeto Marguerito d'Youville, redovno ustanoviteljico.

Podatek o selitvi svetnikov v koledarju¹¹ je posledica prenove svetniškega koledarja Katoliške cerkve (1969) po smernicah drugega vatikanskega koncila, ki je poudarila pomen svetih časov (postnega, velikonočnega, adventnega) in je nekatere svetnike preselila, deloma pa tudi zato, ker ima vsaka država (škofovska konferenca) svoj

¹⁰ Vir: Svetniki.org. Dostop 15. 5. 2022 na <https://svetniki.org/?s=marjeta>.

¹¹ Prim. podatek za istovetno sv. Marjeto, devico in mučenko, 13. julij (Torkar 1908: 87) in 20. julij (Šašel 1937–39: 87).

svetniški koledar.¹² Tako je sv. Marjeta Antiohijska v *Življenju svetnikov in svetnic* umeščena 13., v Šašljevi zbirki pa 20. julija.

Na isti dan, npr. 20. julija, lahko goduje več svetnikov: sv. Apolonij, škof in mučenec; sv. Elija, prerok; sv. Frumencij, škof; blaženi Jožef Barsaba Justus, Jezusov učenec; sv. Leon Ignacij Mangin, redovnik in mučenec; blaženi Luigi (Alojzij) Novarese, duhovnik; **sv. Marjeta Antiohijska, mučenka**; sv. Pavel Denn, duhovnik, redovnik in mučenec.¹³

Iz povedanega izhaja, da je Šašelj v svoji zbirki za 20. julij zbral pregovore in vremenske prislovice le za sv. Elijo in za sv. Marjeto, ki je istovetna z mučenko iz Antiohije. Zato se bomo v nadaljevanju posvetili vsebinskim in formalnim značilnostim za zanjo veljavne pregovorne strukture. Pred tem pa, upoštevaje različne vire, predstavimo njeno življenje, prepletено z bajeslovno in bogato ljudsko domišljijo, ki pa nam vendarle lahko pojasni nekatera ozadja, povezave in vzroke za večgeneracijsko prenašane in ohranjene pregovorne strukture.

4.1 Sv. Marjeta Antiohijska, devica in mučenka (20. julij)

Kot ime pove, izvira iz Antiohije v antični pokrajini Pizidiji, ki se danes približno ujema s turško provinco Antalijo. Po izročilu je posvetila svoje telo Kristusu z devištvom in mučeništvom.¹⁴ Je zavetnica: kmetov, devic, dojilj, deklet, porodnic, žena; priprošnjica pri težkih porodih, proti nerodovitnosti, proti boleznim obraza in ranam; za rodovitnost in priprošnjica v stiski.

Njeni atributi so: palma, križ, krona, knjiga in glavnik. Poleg Barbare in Katarine je ena od svetih treh devic.

Po legendi¹⁵ se je rodila v drugi polovici 3. stoletja v Antiohiji, v času vladanja krutega cesarja Dioklecijana. Bila je hči poganskega duhovnika Edezija.¹⁶ Mati je kmalu po

¹² Vir: Revija Ognjišče. Dostop 15. 5. 2022 na

<https://revija.ognjisce.si/pisma/2498-cudni-svetniki-in-njihovi-premiki-ter-stevilni-novi-blazeni>.

¹³ Vir: Svetniki.org. Dostop 15. 5. 2022 na <https://svetniki.org/julij/>

¹⁴ Vir: Martilogij. Dostop 20. 5. 2022 na <http://varno-zavetje.si/Martirologij.pdf>.

¹⁵ *Življenje svetnikov in svetnic božjih* (Torkar 21908: 87–91).

¹⁶ Najdemo prevzete in podomačene zapise: *Aedesius* (https://sl.wikipedia.org/wiki/Marjeta_Antiohijska); *Edesim* (http://zupnija-polzela.rkc.si/upload/SVETNIKI/Marjeta_A.htm). Dostop 20. 5. 2022.

njenem rojstvu umrla, zato jo je oče dal v rejo na kmete, kjer jo je sprejela dovilja in jo vzgajala v krščanski veri. V petnajstem letu jo je oče ponovno vzel k sebi domov. Ko je opazil, da zavrača poganse bogove in ne živi tako posvetno kot druga dekleta v njeni dobi, se mu je porodil sum, da je kristjanka. Ko mu je Marjeta njegov sum tudi potrdila, jo je pognal od hiše. Zato se je Marjeta zatekla k svoji rejnici in tam zaživela na preprost način. Preživljala se je z rejo drobnice in s tem postala enaka deklam, ki so opravljale tudi najnižja dela.

Dioklecijan je zelo preganjal kristjane in Edezij, ki je želel zadržati službo kot poganski duhovnik, se je hotel cesarju prikupiti, zato je svojo hčer naznanil deželnemu oblastniku Olibriju. Le-ta je bil pohoten, mesen in grozovit človek. Ko so biriči predenj pripeljali Marjeto, si jo je pozelel. Ker Marjete od krščanske vere ni mogel odvrniti kljub prigovarjanju, kakšne nesreče jo bodo zadele kot kristjanko, ji je naposled celo ponudil poroko. Marjeta ga je zavrnila, zato jo je osramočen in jezen ukazal odpeljati pred malike, da bi jim darovala. Ker je zavrnila tudi to, jo je dal izšibati in z železnimi greblji raztrgati njeno telo. Razmesarili so jo tako močno, da je bilo groza celo samega oblastnika. Na njegov ukaz so jo nato zaprli v ječo. V ječi je prišel nadjno peklenški skušnjavec v podobi zmaja. Čezenj je napravila znamenje križa in zmaj je prestrašen izginil, njene rane pa so se čudežno zacelile. Naslednji dan je Olibrij devico še enkrat poskusil pridobiti. Presenečen je opazil, da so se vse njene rane zacelile. Prilizujoč ji je prigovarjal, da so ji pri tem pomagali poganski bogovi. Ker je Marjeta to odločno zavrnila, ga je raztogotila tako, da jo je ukazal žgati z razbeljenimi ploščami po vsem telesu in jo vreči v vodo, da bi ji povzročil še večje bolečine in jo naposled umoril. Vendar je Marjeta tudi tokrat z božjo pomočjo stopila iz vode živa in zdrava.

Ta čudež je spodbudil, da se je mnogo poganov spreobrnilo h krščanski veri. Iz strahu, da bi ne bilo spreobrnjenecv še več, so jo odvedli na morišče in ji odsekali glavo. Na morišču je prosila za Cerkev in vse vernike ter rabljo podržala glavo. Kristjani so shranili njene ostanke in na njenem grobu sezidali cerkev. Njeno ime so razširili križarji in tudi na Slovenskem je zelo čaščena, saj ji je posvečenih okrog petdeset cerkva.

4.1.1 Pregovorne strukture, podprte s simboliko oz. z ljudskimi legendami o sv. Marjeti

4.1.1.1

Zbrane pregovore Šasljeve zbirke na dan sv. Marjete lahko razvrstimo v tri kategorije.¹⁷ Pregovori prve skupine sodijo med kmetijska predvidevanja, ki na podlagi vremenskega stanja na god sv. Marjete napovedujejo letino. Kot kaže, dež tega dne obeta slabo letino:

- lešnikov (*Če ta dan grmi, lešnikov ni*);
- črvivost lešnikov (*Ako je sv. Marjete dan deževen, lešnik bo tisto leto črviven*).

Lahko pa napoveduje težko spravilo:

- sena (*Če sv. Marjete dan deževalo bo, težko boš pod strebo spravil seno*);
- sena ter slabo letino orehov in lešnikov hkrati (*Če na dan sv. Marjete dežji, orehov pričakovati ni, seno se ne more posušiti, lešniki bodo črvoviti*).

Od nekdaj je veljalo, da se je v drugi polovici julija, torej na dan sv. Marjete, začela žetev pšenice, še posebej, če je bilo pred tem lepo vreme. Zelo pomemben je na god sv. Marjete tudi ustrezen razvojni stadij prosa, kar je napovednik za njegov dober ali slab pridelek (*O prosu pravijo: O sv. Marjeti je latica (se latje vidi), o sv. Jerneju je potica (je zrelo in ga manj in jedo takrat potico)*).

4.1.1.2

V drugo skupino sodi vremensko predvidevanje. Zaradi velike julijske vročine je s sv. Marjeto povezan pojav neviht (*Sv. Marjeta — grom in strelo obeta*). Ker je takrat rado vroče in običajen pojav neviht, so se ponekod bali na ta dan spravljati ali voziti seno, da ne bi treščila strela. V zvezi s tem smo našli zanimivo narodno pripovedko *O Krištanca, ki je na praznik sv. Marjete spravljala seno*, zapisal jo je Juraj Pangrac 1906 v 6. številki *Zvončka*. Bistveno sporočilo te pripovedke je, da je treba praznik spoštovati in na ta dan ne delati, saj se trenutna korist (Krištanca je kljub prazniku sv. Marjete

¹⁷ Upoštevam pregledno tipologijo po Babič (2015: 63–76).

spravila pod streho seno še pred večernim dežjem, ki ga sosedje zaradi spoštovanja praznika niso) ne izplača (strela je namreč udarila v Krištančin skedenj, ki je zgorel). Od tod izkušnja starih ljudi, da se seno, če je velika sila, sicer sme na praznični dan spravljati, vendar je pred začetkom dela treba zmoliti in se ne norčevati iz Boga, kot je to naredila Krištanca.

O starosti kulta sv. Marjete menda priča tudi vklenjeni zmaj pod njenimi nogami. Po eni razlagi¹⁸ naj bi zmaj, ki ga ima sv. Marjeta na verigi in ga včasih spusti z nje, predstavljal pravkar omenjene nevihte. Po drugi razlagi pa njena zmaga nad zmajem simbolizira boj svetlobe s temo in hkrati zmago krščanstva nad poganstvom.¹⁹

V ikonografiji je sv. Marjeta navadno obdana z veliko svetlobe, v eni roki ima križ, v drugi pa verigo, s katero drži zvezanega zlobnega zmaja in ga tepta z nogami. Križ kaže njeno močno, nepopustljivo vero v Kristusa, ki ga je ljubila in za katerega je trpela. Zmaj predstavlja pogansko norost in nasilje, ki ju je junaško premagala.²⁰

Obstaja še zanimiv rokopisni zapis o sv. Marjeti in sv. Juriju, ki razlaga, zakaj je zmaj vklenjen. V njem je sv. Marjeta predstavljena kot daritvena žrtev, namenjena zčaju namesto mačehine prave hčere. Preden odide v gozd, se opaše z zlatim pasom, ki ji seže devetkrat okoli ledij. Na poti sreča sv. Jurija, ki jo pouči, naj zčaju, ko pride iz jame, da bi jo požrl, vrže pas za vrat in naredi križ, kar ga bo naredilo krotkega.

Sv. Marjeta je povezana tudi z živalmi. Zaradi zčaja zelo verjetno s kačami, pa tudi sicer se kot toploljubne živali pogosto izpostavljajo na julijskem vročem soncu, zato *Sv. Marjeta kače pase* in po izročilu ljudi pred njimi tudi varuje (Kuret 1989: 505). Ponekod se ji priporočajo zoper kačjo zalego, drugod se na ta dan ne sme ubijati kač. Za pastirja kač velja tudi sv. Urh, ki jih pase od 4. do 13. julija, vendar jih le-ta tako razžene, da jih sv. Marjeta potlej vse leto komaj skupaj spravi (Kuret 1989: 500).

¹⁸ Vir: Župnija Polzela. Dostop 6. 6. 2022 na http://zupnija-polzela.rkc.si/upload/SVETNIKI/Marjeta_A.htm.

¹⁹ Vir: Občina Lukovica. Dostop 6. 6. 2022 na <https://www.lukovica.si/objava/144396>.

²⁰ V ljudskem izročilu se je srednjeveška legendarna snov še razrasla, posebno zato, ker se je prepletla z nejasnimi bajeslovnimi ostanki. Tako sodijo, da je zčajska pošast, ki jo ima sv. Marjeta na verigi, zimski demon. Od tod tudi njen legendarni drug, sv. Jurij, ki jo je rešil zčaja. Sv. Marjeti se priporočajo v varstvo zoper kače (Kuret 1989: 504).

4.1.1.3

Tretji tip sta v bistvu dve primerjalni enoti (*Se drži, kakor bi bil sv. Marjeti olje izpil, Se drži kakor sv. Marjete ptič*). Brez konteksta rabe lahko zgolj ugibamo, kaj natančno pomenita. Glede na to, da gre za verski kontekst, je treba ptiča in olje razložiti z vidika krščanske simbolike in ikonografije.

Ptiča je zaradi možnosti letenja mogoče povezati s simboliko razmerja med nebom in zemljo. V začetku krščanske umetnosti so ptice namreč simbolizirale duše in duhovni svet v nasprotju z materialnim (Badurina 1979: 496). Olje pa ima simbolni pomen v obredih maziljenja, ki so ga bili deležni izraelski kralji, zato jim je olje dajalo avtoriteto, moč in slavo od Boga (Chevalier-Gheerbrant 1995: 408).²¹ V ikonografiji je mogoče najti povezavo sv. Marjete Antiohijske le s ptičem.

Keber (1988: 279) je obe primeri razložil po analogiji *držati se kot Pust/Kurent v pratiki* in torej pomenita, da je človek, ki *se drži, kakor bi bil sv. Marjeti olje izpil* ali *se drži kakor sv. Marjete ptič*, čemeren.

4.1.2 Formalne, leksikalne in stilne posebnosti zbranih pregovornih struktur

4.1.2.1

Po strukturi so enote večinsko dvostavčne podredno zložene povedi s pogojnimi odvisniki (S_i\S), ki jih vpeljujeta veznik *če* (2-krat) in *ako* (1-krat). Ena pregovorna struktura s pogojnim *če*-stavkom je štiristavčna (S\SASAS), druga tristavčna priredna s pojasnjevalnim in vezalnim prirednim razmerjem (S=SAS) ter dve dvostavčni povedi (S/S_i) s primerjalnim odvisnikom (*kakor*), preostale enote so enostavčne (S).

²¹ Zaradi mnogovrstne simbolike so olje uporabljali že v starozaveznem bogoslužju (prim. 2 Mz 27,20). Poleg tega je že v antičnih kulturah postalo znamenje zdravja, blagostanja in miru. Judje, ki so uporabljali oljčno olje, so menili, da ima posebno versko ali nadnaravno moč. Besedi Kristus, ki izhaja iz grščine, in Mesija, ki izhaja iz hebrejščine, imata isti pomen in pomenita maziljeni. Kristjana, ki prav tako pomeni maziljeni, škof ali duhovnik pri nekaterih zakramentih mazili z oljem, s čimer snov postane vidno znamenje nevidne milosti za osebe in stvari, ki so z njo maziljene. Dostop 7. 7. 2022 na <https://katoliska-cerkev.si/simboli-svetega-tridnevja-2015>.

4.1.2.2

Med leksikalnimi posebnostmi so pridevnik *črviven*, ki je drugotno obraziljen pridevnik *črviv-* + *-en*, vendar slovarsko²² in korpusno²³ ni potrjen. Obrazilno poseben je prav tako pridevnik *črvovit* (*črv-* + *-ovit*) z obilnostnim pomenom, za današnjo pogostejšo obliko *črviv*. Tudi glagol *dežiti*, znan že od 16. stoletja,²⁴ je v sodobni rabi zaznamovan kot knjižni izraz za običajnejšo sopomenko *deževati*. Beseda *latica* je narečna enakoizraznica za *lat* v pomenu 'zgornji del rastline, ki vsebuje zrna, zlasti pri ovsu, prosu'.

4.1.2.3

Med stilnimi posebnostmi je opažena ali uporaba moških (*deži/ni; bo/seno; grmi/ni*) ali ženskih zaporednih rim, ki se za razliko od moških končujejo z nepoudarjenim zlogom (*deževen/črviven; posušiti/črvoviti; Marjeta/obeta*).

Opazena je kolikostna opozicija (*dan – deževen → leto – lešnik, črviven*) in za pregovorne strukture tipična uporaba splošnega vršilca dejanja, ki se izraža v drugi osebi ednine (/.../ *težko boš pod strebo spravil seno*) ali v tretji osebi množine (*pravijo*).

5 Zaključek

V prispevku smo s hagiografske perspektive obravnavali paremije, ki jih je Ivan Šašelj v zbirki *Svetniki in svetnice v slovenskih pregovorih in vremenskih prislovcih* zbral za sv. Marjeto Antiohijsko, ki goduje 20. julija. Med 15 svetnicami, zastopanimi v zbirki, ima največ enot, in sicer devet, kar je opazno manj v razmerju s sv. Martinom, najbolj priljubljenim slovenskim svetnikom, ki jih ima štiriindvajset.

Zbrane Šašljeve paremije o sv. Marjeti vključujejo kmetijska in vremenska predvidevanja ter dva glagolska primerjalna frazema. Da bi odstrli njihova motivacijska ozadja, smo ubrali kulturološki pristop in upoštevali vse relevantne prvine iz zapisov o njenem svetniškem življenju, dve pripovedki ter njene svetniške upodobitve.

²² *Slovar slovenskega knjižnega jezika*.

²³ *Korpus Gigafida 2.0*.

²⁴ Potrjen v *Besedje 16. stoletja*.

Med ljudstvom so bili posamezni svetniki zelo priljubljeni. Mednje, med redkimi svetnicami, sodi tudi sv. Marjeta. Njeno svetniško življenje je bogat preplet legende in ljudske domišljije, ki je motivirala dodatne vzgojne ali razlagalne pripovedke. Z njihovo pomočjo se razkriva simbolika uklenjenega zmaja, pojasnjuje ljudsko prepričanje, zakaj je treba cerkvene praznike spoštovati, in pokaže izvor stavčne primere.

Viri in literatura

- Anđelko BADURINA, 1979: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.
- Saša BABIČ, 2015: *Beseda ni konj: estetska struktura slovenskih folklornih obrazcev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Dostop 7. 7. 2022 na PDF (dlib.si).
- Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Dostop 7. 7. 2022 na www.fran.si.
- Jean CHEVALIER, Alain GHEERBRANT, 1995: *Slovar simbolov: miti, sanje, like, običaji, barve, števila*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Janez KEBER, 1988: *Leksikon imen: izvor imen na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba.
- Korpus *Gigafida 2.0*. Dostop 7. 6. 2022 na <https://viri.cjvt.si/gigafida/>.
- Erika KRŽIŠNIK, 2008: Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovstvo*. 53/1. 33–47. Dostop 7. 7. 2022 na PDF (dlib.si).
- Niko KURET, 1989: *Praznično leto Slovencev I: starosvetne šege in navade od pomladi do zime*. Ljubljana: Družina.
- Matej METERC, 2017: *Paremiološki optimum: najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovensčini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Juraj PANGRAC, 1906: O Kristanci, ki je na dan sv. Marjete spravljala seno. *Zvonček*. 7/6. Dostop 7. 7. 2022 na PDF (dlib.si).
- Jožef ROGAČ, 1906: *Življenje svetnikov in svetnic božjih*. Prvi del. Druga izdaja. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Marijan SMOLIK, 1999–2001 (ur.): *Leto svetnikov*. 2., prenovljena in razširjena izd. Celje: Mohorjeva družba.
- –, 2001: Življenje svetnikov. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 15: Wi–Ž. Ljubljana: Mladinska knjiga. 364–365.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Dostop 7. 6. 2022 na www.fran.si.
- Marija STANONIK, 2014: Slovenski pregovori kot kulturna dediščina: klasifikacija in redakcija korpusa: predstavitev projekta. *Več glav več ve: frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Ur. Vida Jesenšek, Saša Babič. Maribor: Oddelek za germanistiko, Filozofska fakulteta; Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 26–38.
- Ivan ŠAŠELJ, 1906–1909: *Biserne iz belokranjskega narodnega zaklada*. Ljubljana: Katoliško tisk. društvo.
- –, 1934: *Slovenski pregovori, reki in prilike*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- –, 1937–39: Svetniki in svetnice v slovenskih pregovorih in vremenskih prislovcih. *Etnolog* 10/11, 75–95. Dostop 7. 7. 2022 na PDF (dlib.si).
- Matija TORKAR, 1908: *Življenje svetnikov in svetnic božjih*. Drugi del. Druga izdaja. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Natalija ULČNIK, 2015: Razvoj slovenske paremiologije in paremiološke terminologije. *Slavia Centralis*. 8/1. 105–118. Dostop 8.7. 2022 na PDF (dlib.si).

SUMMARY

The article examines proverbs and sayings from a hagiographic perspective concerning proverbs and sayings that Ivan Šašelj collected for his collection *Men and Women Saints in Slovene proverbs and Weather Sayings*. The collection comprises, including the appendix, around 450 proverbial structures mentioning 77 men saints or saint pairs and 15 women saints.

The study focuses on proverbs and sayings that mention Saint Margaret of Antioch, whose name day is on July 20. This saint has nine entries in the collection, which is the highest number for a woman saint, but still small compared to the 24 entries for Saint Martin, the most popular Slovene man saint.

Typologically, these proverbs belong to agricultural and weather predictions and sayings. Proverbs contain cultural signs transformed into linguistic forms. By considering a rich amalgam of legend and popular imagination about the life of Saint Margaret, as well as two short didactic and interpretative stories and various images, we use a cultural approach to explore the roots of these proverbs and sayings and the attitudes about Saint Margaret they convey. With this approach, the symbolism of the captured dragon is revealed, and the roots of the proverbs and the people's respect for church holidays are elucidated.